

GÜMÜŞHANE İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

Serdar BULUT*

Z

Türkiye Türkçesi ağızlarının dil özelliklerini ve kelime yapılarını belirlemede derleme çalışmalarının payı büyüktür. Derleme alıŐmaları sayesinde yok olmak üzere olan birçok yöresel hazine gün yüzüne çıkmıŐtır. 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin önderliğinde "Türkiye'de Halk AĞızından Söz Derleme Dergisi" ortaya çıkarılmıŐtır. Bu dergi kapsamında 150 binden fazla kelime derlenerek 1939-1949 yılları arasında yayımlanmıştır. Bunun akabinde Türk Dil Kurumu derleme çalışmalarına devam etmiş ve 1952 yılında baŐladıĐı yolculuk sonucunda 450 bin kelime derlenmiŐtir. Kurum eski ve yeni malzemeleri birleŐtirerek 1963-1979 yılları arasında "Derleme Sözlüğü"n meydana getirmiŐtir. Bu sözlük günümüzde Türkiye Türkçesi ağızları söz varlığını ortaya koyan en temel eser hüviyetindedir. Özellikle ağızların zamana ve mekna karşı dirençsiz olduğunu varsayarsak, ağızlarla ilgili çalışmaların artarak devam etmesi neticesinde Derleme Sözlüğü de zenginleŐecektir. Bu alıŐmamızda Karadeniz'in önemli merkezlerinden Gümüşhane ili ve çevresindeki köylerde yaşayan yöresel kelimeler ortaya çıkarılmaya çalıŐılacaktır. AĞız özelliklerini koruyan bölge insanından yapılan derlemeler sonucunda elde edilen malzemelerden, Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan, bulunuyorsa da Gümüşhane ili ve yöresine ait olduğu belirtilmeyen ya da Derleme Sözlüğü'nde bulunmasına rağmen farklı anlamlar taşıyan kelimeler gün yüzüne çıkarılmaya çalıŐılacaktır. Bu kelimeler türlerine göre ayrı başlıklar altında ele alınacak ve anlamlarıyla beraber verilecektir. ÇalıŐmamızın temel amacı, Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Derleme Sözlüğü'ne, Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarından küçük de olsa bir katkıda bulunmaktır. Bu katkı yapılırken sonuç bölümünde yöreyle ilgili ulaŐılan ses ve Şekil bilgisi özelliklerinden bazı örnekler de verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Gümüşhane AĞızı, Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi AĞızları, AĞızlar

ABSTRACT

The Turkish language has a large share of studies on the language characteristics of the dialects and in the evaluation of word structures. Thanks to compilation studies, many local treasures, which are about to disappear, have come to light. Led by the Turkish Dialect Society which was established in 1932 "The Journal of Public Opinion

* Dr., Giresun Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-6286-4873, serdarbulut07@hotmail.com.

Compilation in Turkey" was unearthed. More than 150 words were compiled in this magazine and published between 1939 and 1949. Following this, the Turkish Language Institute continued to work on the compilation and, in 1952, 450 thousand words were compiled as a result of the journey. The institution merged the old and new materials, and between 1963 and 1979 the "Dictionary of Compilation" was introduced. This dictionary is the most basic work that reveals the existence of the Turkic dialects of Turkey today. Especially if we assume that the dialects are unresistant to time and space, the Dictionary of the Compilation will also be enriched as the works on the dialects continue to increase. In this study, local words living in the villages of the Gumushane province and its surroundings which are the important Turkish homeland of the Black Sea will be tried to be revealed. From the materials obtained as a result of the collections made by the people who protect the dialects properties, words which are not in the Compilation Glossary or Despite being in the Compilation Dictionary, words that have different meanings will be tried to be brought out to the surface. These words will be handled under separate headings according to their genres and will be given with their meanings. The main aim of this study is to contribute to the Compilation Dictionary prepared by the Turkish Language Association. When this additive is made, in the conclusion section, some examples are given from the features of sound and shape information reached in the region.

Keywords: Gumushane, Gumushane Dialects, Compilation Dictionary, Turkish Dialects, Dialects

Gümüşhane ilinin tarihsel geçmişi ve şehrin ne zaman kurulduğu konularında kesin bilgi yoktur. Osmanlı idaresi altında Gümüşhane önceleri Erzurum, daha sonra Trabzon beylerbeyliklerinin sınırları içerisinde bulunmuştur. Mesela Kâtib Çelebi'nin Cihannümâsı'nda şehir Erzurum'a bağlıyken Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde ise Trabzon eyaleti içinde gösterilmektedir. Canca civarında gümüş yataklarının işletilmesine Osmanlı döneminde de devam edilmiştir. Hatta burada gümüş sikkeler basıldığı da bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed madenle uğraşan halkı vergiden muaf tutarak onları gümüş madenlerini işletmeye teşvik etmiştir. Böylece madenci nüfusunda artış meydana gelmiştir (Tuncel, 1996: 273). Gümüşhane şehrinin adı da bu gümüş madenlerinden gelmektedir.

Gümüş madenlerinden adını alan Gümüşhane şehri, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nün sınırları içerisinde güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanan Harşit Çayı vadisinde, deniz seviyesinden yaklaşık 1150 m yükseltide kurulmuştur. Şehir, aynı zamanda kuzeyden Trabzon, güneyden Erzincan, doğudan Bayburt, batıdan ise Giresun illeri topraklarıyla çevrili Gümüşhane ilinin yönetim merkezini oluşturmaktadır (Zaman ve Doğanay, 2000: 245-246).

Bugün Gümüşhane ilinin, 6575 kilometrekarelik alanının % 60'ını dağlar, % 29'unu platolar ve % 11'ini ovalar oluşturmaktadır. Gümüşhane,

6.575 km² yüz ölçüme sahip olup, il ve ilçe merkez nüfusunun toplamı 172.034' dur. Nüfusun 87.564' si erkek, 84.470 ise kadınlardan oluşmaktadır. Yüzde olarak nüfusun %50,90 erkek, % 49,10 ise kadındır. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus 121.533 kişi olup, bunların 61.436 kişisi ise erkek, 60.097 kişisi ise kadındır. Belde ve köylerde yaşayan nüfus ise 50.509 dur. Bunların 26.128 kişisi erkek, 24.373 kişisi ise kadın nüfustan oluşmaktadır. 2016 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre ilin kilometrekareye düşen nüfus oranı 27 kişidir. 2016 yılı yıllık nüfus artış hızı %13,59, okuryazarlık oranı ise %97'dir. 2015-2016 yılları için ise % 18,00 net göç hızı ile göç aldığı anlaşılmaktadır (Kara, 2017: 566). Gümüşhane nüfusu 2010 yılından düzenli şekilde artış göstermektedir.

Derleme Sözlüğü ve Ağızlar

Ağızlar, Türk dilinin bölgesel ve yöresel farklılıklar gösteren küçük kollarıdır. Bu kollar, bölgeden bölgeye, şehirden şehire, köyden köye ve mahalleden mahalleye söyleyiş farklılıkları gösterebilirler. Bu söyleyiş farklılıkları gösteren kollarla ilgili Necati Demir şu bilgileri vermektedir: "dil coğrafyası incelemeleri çerçevesinde kullanılabilecek bir terim olarak ağız, aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göç daha az yerel konuşma biçimleridir. Sınıflandırmaya esas alınacak ölçütlere göre ağızların sınırları genişleyip daralabilir. Bir ağız, birden fazla alt ağız içerisinde barındırabilir. Bu yüzden geniş bölge ağızları ve dar bölge ağızlarından söz edilebilir. Daha prestijli görülen bir konuşma biçimi yaygın değil ise, standart varyantın beklendiği durumlarda da kullanılabilirler" (Demir, 2002: 114). Demir, tarafından bu şekilde izah edilen ağız terimi sayesinde dillerde yer alan coğrafi ve etnik unsurlar rahatlıkla ortaya çıkarılabilirler. Çünkü ağızlar, onu konuşan insanlara kalıtsal bazı özellikler yükleyebilirler. Bu özellikler coğrafi sınırların aşarak kendine özgü bir coğrafya oluşturabilir.

Coğrafi ve etnik özelliklerden etkilenen ağızlarla ilgili bir diğer tanım Mehmet Dursun Erdem'e aittir. Erdem'e göre: "ağızlar bir dilin içinde çeşitlenen varyasyonlar olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda ağızlar kök kimlik unsurlarını taşımakla birlikte, farklılaşan ve değişen yönleri de vardır. Bu farklılaşma yüzyıllar boyu devam ettiğinde lehçe, daha ilerisinde kök dilden ayrılmış ayrı dillerin oluşması muhtemeldir. Bugün "ata dil" veya "dil aileleri" teorileri incelendiğinde, aslında dillerin bir kökten geldiği, coğrafi, siyasi ve kültürel farklılaşmalar neticesinde, özellikle iletişimin kopmasıyla birlikte birçok dilin oluştuğu görülmektedir" (Erdem, 2013: 96). Erdem'in üzerinde durduğu gibi ağızlar, kök kimlik unsurlarını taşırlar fakat zamanla

kök kimlik unsurları bir basamak daha ileri götürerek lehçe ve şive özelliği kazanabilirler. Hatta onu konuşan milletin siyasi gücüne göre, yazı dili olma mutluluğunu yaşayabilirler. Bunun yanında bazı ülkelerde olduğu gibi milyonlarca kabile dillerinden biri olarak yaşamlarını sürdürme problemiyle de karşılaşabilirler.

Ağızlarla ilgili ele alınan son tanım Serdar Yavuz ve Burak Telli'ye aittir. Bu yazarların belirttiği şekliyle: "ağızlar şüphesiz ait olduğu dilin zengin birer hazineleridir. Dilin içerisinde o gün olmayan çok kelime ağızlarda varlığını devam ettirebilmektedir" (Yavuz ve Telli 2013: 400). Ağızlar bu yönüyle standart Türkiye Türkçesinde bilinmeyen birçok kelimeyi nesillerden nesillere canlı şekilde aktarmaya devam etmektedir. Fakat bu aktarım teknolojinin gelişmesi, şehirlere göçlerin artması gibi sebeplerden dolayı eski gücünü kaybetmektedir. Bu noktada devreye derleme çalışmaları girmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk derleme çalışmaları yabancı araştırmacılarla başlamıştır. Maksimov'un 1867 yılında Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı "Oput Izsledovanija Tjurskich Dialektov v Chudavendgare i Karamanii (St. -Petersburg, 1967)" adlı eser Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarının ilk eseri olarak tarihteki yerini korumaktadır. Literatürde yabancı araştırmacılar dönemi olarak bilinen bu dönem 1940 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir. 1940 yılından sonra alana yerli araştırmacılar dâhil olmuştur. Türkiye'deki akademisyenlerin Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yaptıkları ilmi araştırmalar Ahmet Caferoğlu ile başlamıştır. Ahmet Caferoğlu yerli araştırmacılar dönemi olarak adlandırılan 1940 sonrası Türkiye'nin birçok bölgesinde ağız derlemeleri yapmıştır. Ahmet Caferoğlu'nun ardından Ömer Asım Aksoy, Zeynep Korkmaz¹, Selahattin Olcay, Tuncer Gülensoy, Ahmet Bican Ercilasun, Efrasiyap Gemalmaz, Leyla Karahan, Ahmet Buran, Gürer Gürsevin, Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem gibi isimler yerli araştırmacılar döneminin daha da uzun soluklu olmasını sağlamıştır. Yapılan tüm bu çalışmalar kendi içinde değerli olmakla birlikte, ağız araştırmalarında çalışma yapılmayan il ve ilçe ağızlarının mevcut olması, ağız araştırmalarında eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Bu eksiklikler ağız araştırması anlamında henüz çalışma yapılamamış olan sahaların varlığıyla ilgilidir. Bu konuda, Serdar Bulut'un Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler (Bulut, 2013) isimli çalışması ile Tuncer Gülensoy ve Ercan Alkaya'nın Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası (Gülensoy ve Alkaya, 2011) isimli çalışmalarına bakıldığı zaman derleme yapılmayan il ve ilçe sayısının derleme yapılan il ve ilçe sayısından daha fazla olduğu görülür. Bu derleme çalışmalarının artması Türkiye Türkçesi ağız atlasının oluşturulmasına ve ayrıca mukayeseli ağız çalışmalarının da artmasına ortam hazırlayacaktır.

¹ Zeynep Korkmaz, 1950'li yılların başında doktora tezini Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yazan ilk Türkiye Türkolog'udur (Gökdağ, 2009: 153)

Ağız çalışmalarının artması beraberinde ağız sözlüklerinin oluşturulmasına imkân sağlamıştır. Bu noktada Derleme Sözlüğü önemli bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. Atatürk döneminde kurulan ve sonraki adı Türk Dil Kurumu olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti 1933-1935 yılları arasında Türkiye Türkçesi ağzlarında yaşayan “150 binden fazla kelimeyi tespit etmiş ve bu kelimeleri 1939-1949 yılları arasında ‘Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi’ adıyla yayımlamıştır” (Akar, 2006: 42). Derleme Dergisi, yazı dilinde bulunmayan, sadece halk ağzından derlenmiş bir ağız sözlüğüdür. Derleme Dergisi’nden sonra ise 1963-1982 yılları arasında 12 ciltlik *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (Derleme Sözlüğü)* yayımlanmıştır. Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi ağzları hususunda şu ana kadar yayımlanmış en kapsamlı sözlüktür. Söz varlığı derlemelerinde de en önemli ölçüttür (Küçükballı, 2016: 645).

Derleme Sözlüğü’nde var olan yöresel kelimeler Türk Dil Kurumu’nun Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü adı altında http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas adresinde hizmet vermektedir. Bu adresten de ilgili ağız sözcüklerine rahatlıkla ulaşılabilmektedir. Derleme Sözlüğü’nün zenginleşmesi standart Türkiye Türkçesi’nin ve dolayısıyla Büyük Türkçe Sözlük’ün de zenginleşmesini sağlayacaktır. Bu amaçla son yıllarda il ve ilçe ağzlarından Derleme Sözlüğü’ne yapılan katkıları makale ve sempozyum bildirilerinde görmekteyiz. Bu tarz çalışmaların artması Türkiye Türkçesi ağzları açısından son derece olumlu gelişmelerdendir.

Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarının Türkiye Türkçesi Ağzları İçindeki Yeri

Gümüşhane ili ve yöresi ağzları, Leyla Karahan’ın Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması (Karahan, 1996) isimli çalışmasına göre; “Doğu Grubu Ağzları” içerisinde yer almaktadır. Gümüşhane ili ve yöresi ağzları, kendi içinde dört alt gruba ayrılan Doğu Grubu Ağzları içerisinde Kars (Ardahan, Posof hariç), Erzurum merkez, Aşkale, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı, Erzincan merkez, Tercan, Çayırlı, Kemah, Refahiye ağzları ile birlikte yer almaktadır (Karahan, 1996: 96). Sınıflandırmaya göre Doğu Grubu Ağzları içinde yer alan Gümüşhane ili ve yöresi ağzları, şehrin coğrafi konumu sebebiyle Kuzeydoğu Grubu ağız özelliklerini de gösteren bir geçiş bölgesi hüviyetindedir. Gümüşhane ve Torul, grubun diğer merkezleri Ardahan, Olur, Oltu, Tortum ve İspir ile beraber Doğu Grubu Ağzları ile Kuzeydoğu Grubu ağzlarını birbirine komşu etmektedirler. Bu sebeple Gümüşhane’nin iki ağız grubunun özelliklerini de gösteren bir köprü görevi gördüğü söylenebilir.

Karahan, 2. alt grubu değerlendirirken Torul (Gümüşhane) ağzının birçok bakımdan grubun genel özelliklerinden ayrıldığına işaret etmektedir. Gümüşhane ağzlarını da içinde gösterdiği 2. derece alt grupların belirleyici özelliklerini “arka damak ünsüzleri yanında meydana gelen kalınlık-incelik uyumsuzluğu” (Karahan, 1996: 80) “ünlü yuvarlaklaşmasının sebep olduğu düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu” (Karahan, 1996: 81), “hece ve kelime

sonunda k > h değişmesi”, “zamir kökenli teklik 1. ve 2. şahıs ekleri ile bildirme eklerindeki ses değişmeleri” ve “şimdiki zaman ekinde meydana gelen ses değişmeleri olarak saymaktadır (Karahan, 1996; Coşar, 2016: 3).

Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarının Türkiye Türkçesi ağızları içindeki durumunu gösteren ikinci sınıflandırma, Gümüşhane'nin eski milletvekillerinden eğitimci yazar Sabri Özcan San tarafından oluşturulmuştur. Sabri Özcan San'ın ilçe ağızlarını temel alan sınıflandırması aşağıdaki gibidir (San: 1990):

1. Merkez İlçesi Ağızı
2. Bayburt İlçesi Ağızı
3. Kelkit İlçesi Ağızı
4. Şiran İlçesi Ağızı
5. Torul İlçesi Ağızı

Yapılan sınıflandırma çalışmalarıyla Türkiye Türkçesi ağızları içindeki konumu netleştirilmeye çalışılan yöre ağızıyla ilgili yapılan bazı ağız çalışmaları mevcuttur. Gümüşhane ili ve yöresi ağızları Bulut (Bulut, 2013)'un çalışmasına göre ağız çalışması yapılan yerler kategorisindedir. Alkaya ve Gülensoy (Alkaya ve Gülensoy, 2011)'un bibliyografya çalışmasına göre yöre ağızıyla ilgili aşağıdaki akademik çalışmalar yapılmıştır:

1. Turgut Acar, (1992). *Gümüşhane ve Yöresi Halk Ağızları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi doçentlik tezi.

2. Özcan Göçer, (1972). *Gümüşhane Ağızı*, Ankara: A.Ü. DTCF Türk Dili mezuniyet tezi.

3. Sabri Özcan San, (1990). *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

4. Murat Akçam, (1999). *Torul ve Kelkit Yöresi Ağızları/GÜMÜŞHANE*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Dili Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

5. A. Mevhibe Coşar, (2016). Gümüşhane Ağızından Derlenmiş Deyimler Üzerine, *Mavi Atlas*, 6, s.1-17.

6. Samet Cantürk, *Gümüşhane ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Giresun (Devam ediyor).

Derleme Sözlüğü'ne Katkı Olarak Ele Alınan Söz Varlığı

Çalışmada Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne kelime düzeyinde katkı yapmak hedeflenmektedir. Bu kelimeler yörede yapılan derleme çalışmaları, yöreyle ilgili yazılmış yazılı kaynaklar ve internet sitelerinden yapılan taramalar sonucunda elde edilmiştir. Elde edilen kelimelerin durumu Derleme Sözlüğü'nden kontrol edilmiş ve bunun sonucunda ilgili başlık altına eklenmiştir. Derleme Sözlüğü'nde yer alan sözcüklerle ilgili Derleme Sözlüğü'ne gönderme yapılmıştır. Yine sözcüklerin derlendiği kaynak kişiler, tarandığı eserler ve tespit edildiği internet siteleri de sözcüğün karşısına kısaltma şeklinde bold olarak verilmiştir. Derleme Sözlüğü'ne katkı olarak sunulacak sözcüklerin durumuyla ilgili 3 temel başlık oluşturulmuştur. Bu başlıklar “Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelimeler”,

“Derleme Sözlüğü’nde Bulunmasına Rağmen Anlamları Eksik veya Farklı Verilen Kelimeler” ve “Derleme Sözlüğü’nde Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarındaki Anlamı ve Şekliyle Kullanılmasına Rağmen Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarına Ait Olduğu Belirtilmeyen Kelimeler” şeklindedir. Elde edilen söz varlığı “İsimler, Fiiller, Sıfatlar, Zarflar, Zamirler, Deyimler, Ünlemler, Edatlar ve İkilemeler” şeklinde sözcük türlerine göre kategorilendirilerek verilecektir.

A. Derleme Sözlüğü’nde Bulunmayan Kelimeler

İsimler

Avligar: (*bot.*) 1. Çetin ceviz; 2. İçi zor ayıklanan, ser kabuklu, küçük yabani ceviz (GHK-6: 386).

Behe: Vücuttaki iz, ben (K.K.11).

Bizden yeniler: Cinler, periler (GHK-6: 392).

Bödüre: Kova (GHK-6: 393).

Cılgar: Sulama suyunun tarlada serbest bırakılması (K.K.13).

Çiğert: (*bot.*) Yeni yeşermiş ekin (GHK-6: 397).

Çiğmak: (*bot.*) Ağaç kökünün uzanan dallarına verilen ad (GHK-6: 397).

Concen: (*zoo.*) Tavşan yavrusu (K.K.11).

Cürotu : (*bot.*) Turşuya konulan kokulu bir ot (GHK-6: 398).

Çaşur mantarı : Çaşur adı verilen bitkinin kökünde üreyen bir mantar türü (K.K.11).

Daşanalık: Taşlık (K.K.4).

Dırağotu: (*bot.*) Tere (GHK-6: 408).

Eyrilce: Hidrellez (GHK-6: 416).

Ezerteli (Ezertere): (*bot.*) Turşulara katılan bir ot (GHK-6: 416).

Esvap: Çamaşır (İ.K.1).

Fıfırik: Çocuk oyuncağı, topaç (K.K.11).

Fırاندol: Çati altlarına yapılan ek oda (GHK-6: 417).

Fıfıki: Hayvan gübresi (İ.K.1).

Fortik: (*zoo.*) Eşeğin küçük yavrusu (GHK-6: 418).

Furfulu: Kurutulmuş meyveden yapılan hoşaf (GHK-6: 418).

Fusğa²: Çileğe benzer bir tür yemiş, diken çileği (K.K.5).

Gabut: Ceket (İ.K.3).

Gajğa: El arabası (GHK-6: 420).

Ganıyaklı³: Zavallı kadın (K.K.5)

² Bu sözcüğün Derleme Sözlüğü’nde “fuska: diken çileği” şeklinde kullanımı tespit edilmiştir (DS/III: 1880).

³ Derleme Sözlüğü’nde bu sözcüğe anlam ve şekil yönünden benzeyen “ganayaklı: kadın” sözcüğü mevcuttur (DS/III: 1909).

- Ġarsuk:** Karın etleri (İ.K.1).
Ġayfaltı: Kahvaltı (K.K.6).
Gayle: Gaile, dert, sıkıntı, üzüntü (İ.K.2).
Geberük: Hakkında iyi şeyler düşünülmeven ölmüş kişi (K.K.7).
Gevbeleş: Başakların olgunlaşmaya başlama durumu (GHK-6: 426).
Gıçıt: Küçük öküz arabası (K.K.13).
Gıdılıç: Serçe parmağı (K.K.11).
Gıgılıç: (bot.). Çam kozalağı (GHK-6: 426).
Ġiles: (zoo.). Yeni doğmuş buzağı (K.K.6)
Ġirevi: Çiğ, kırağı (İ.K.2).
Ġıyıl: Kapıyı az aralık bırakmak (GKAYA: 504).
Ġıyılı / Ġıyılı: Tepsi (GKAYA: 505).
Girboġo: (zoo.). Kurbaġa (K.K.12).
Gogles: (zoo.). Salyangoz (İ.K.1).
Ġoldaşı: Taşın elle atılmasıyla oynanan oyun, gülle (K.K.7).
Ġolofana: İki bacak arası (GKAYA: 494).
Ġometi: Helva topağı (GKAYA: 494).
Gor: Ata, cet (İ.K.2).
Ġuġam: Avuca sığacak kadar (GKAYA: 495).
Ġusunti: Kusmuk (GKAYA: 512).
Hamame evü: Kadınların gelin olacak kızı kınadan sonra sırayla davet ettikleri ve hediyelerini verdikleri ev (K.K.9).
Helim: Taneli yemeklerin çok pişmeden un çorbası hâlini alması (K.K.9).
Hellüm: Bir çeşit yemek (K.K.9).
Hizef: Kızak (K.K.10).
Hizetçilik: Kızakçılık (K.K.10).
Huşki: Hayvanların ahıra yığılan gübresi (GHK-6: 444).
Hül: Besi yemi (GHK-6: 444).
Kasġara⁴: (zoo.). Saksasġan, alakarga (GHK-6: 449).
Kertmeli: (bot.). Yemeğı yapılan bir tür ot (GHK-6: 450).
Köçe: Köşe (K.K.1).
Kuçi: Hizmetçi (K.K.12).
Mezere: (bot.). 1. Otlak, çayır; 2. Yaylaya gitmeden önce konaklanan yer (GHK-6: 460).
Mışşıkın: Nezle olmuş koyun (GHK-6: 460).
Mozığa: (zoo.). Doğurmadan sağılan inek (GHK-6: 461).

⁴ Sözcüğün Derleme Sözlüğü'nde sadece "kaskara: saksasġan" şeklindeki kullanımı tespit edilmiştir (DS/IV: 2588, 2676).

- Musmar:** Geniş tepelikli çivi (İ.K.1).
- Ottuk:** Kışın içine ot konulan daire şeklinde otlardan örülmüş geniş kulübe, çöten (GHK-5: 502).
- Roge:** (bot.). Mısır koçanı (GHK-6: 468).
- Sarubaş:** (bot.). Bir buğday türü (GHK-6: 469).
- Sığır göyan:** Aralık ayı (GHK-6: 470).
- Simmeç:** Saklambaç oyunu (GHK-6: 471).
- Sirpoç:** 1. Bakliyat taşıma tabağı; 2. Huni biçimli bakraç kapağı (GHK-6: 472).
- Solhumluh:** (bot.). Sulu yerdeki toplu yeşil çalılık (GHK-6: 472).
- Şaflez:** Ağız salyası, tükürük (GHK-6: 474).
- Şükranlık:** (zoo.). Ev için kesilen kurban (GHK-5: 503).
- Tırakdenek:** Bir şeyin düşmesinden çıkan ses (GHK-6: 479).
- Tıngıl:** İdare lambası, gaz lambası (K.K.5).
- Torukluk:** (bot.). Genç çam ağaçlarından oluşan ormanlık (K.K.5).
- Tumul:** Ekmek kırıntısı (GHK-6: 480).
- Vazma:** Eğimli arazilerde birbirinden farklı iki parselin arasındaki eğimli kısım, seki (K.K.4).
- Vergülü:** Evlenmek üzere sözü verilmiş kız (K.K.4).
- Yalaşuh:** Bulaşık (GHK-6: 483).
- Yanıza:** (zoo.). Yengeç (GHK-6: 483).

Fiiller

- Cırt atmak:** Koşarak uzaklaşmak (İ.K.2).
- Cöbelenmek:** Özenmeden üstünkörü yıkanmak (GHK-6: 398).
- Dınmak:** Koşmak (İ.K.2).
- Fez vermek:** Sabaha karşı davarı (koyun, keçi) dağda yatırmak (GHK-6: 417).
- Fösüretmek:** Sigara içmek, dumanı içine çekmek (K.K.4).
- Gınıhmak:** Arzulamak (K.K.13).
- Ğızılanmak:** Bir şeyi çok arzulamak (İ.K.2).
- Gilevlemek:** Bileğlemek, kesici aletlerin keskinliğini artırmak (K.K.5).
- Meşmeşlenmek:** Uzanmak, yayılmak (GHK-6: 460).
- Mozlanmak:** Büyükbaş hayvanları moz (büvelek, büve) adı verilen sineğin ısırması sonucunda büyükbaş hayvanların sağa sola koşuşturmaları (K.K.3).
- Siftillenmek:** Elbise ve kumaşlı nesnelerin iyice yıpranarak dokumasının veya örgüsünün bozulması (GHK-6: 471).
- Töretmek:** 1. Yapmak; 2. Ortaya çıkarmak (GHK-6: 480).
- Viylenmek:** Karıncalanmak (GHK-6: 482).

Yamsulamak: Taklit etmek (İ.K.1).

Yıngırlamak: Yuvarlamak (İ.K.1).

Sıfatlar

Bitevir: Bir türlü (K.K.14).

Cıbz: Kel (İ.K.1).

Cıllıp: Fazla (yağ için kullanılır) (İ.K.1).

Cırdık: Zayıf (K.K.14).

Dıga: 1. Bodur; 2. Afacan (çocuk) (GHK-6: 408).

Dorğan: (yalan) Dolan, doğru olmayan (K.K.1).

Felsiz: Hiçbir şeyle yetinmeyen, doyumsuz, edepsiz (GHK-6: 416).

Ğabbaş: Akılsız (GKAYA: 497).

Gakgo: Kibirli (GHK-6: 420).

Ğarzala gözlü: Büyük, çıkık gözlü (GHK-6: 422).

Gıgılı: Küçük (GHK-6: 426).

Ğındik: Çok küçük (GHK-6: 427).

Ğındilik: Ufacık (GHK-6: 427).

Ğıpdı⁵: Cimri (GHK-6: 427).

Ğırçılı: Püsküllü (K.K.14).

Ğızırık: Kızarmış (İ.K.1)

Haltek: Gevşek (İ.K.1).

Harıç: Hayırsız (K.K.14).

Lallo: Cahil (K.K.2)

Mınırır: Cimri (GHK-6: 460).

Naneher: 1. İri yarı (kız, kadın); 2. Evlilik çağı geçmiş (kız) (GHK-6: 462).

Penti: Giyimine özen göstermeyen (GHK-6: 465).

Zarflar

Ahırı: Sonuçta (K.K.4).

Ciddoğma⁶: Çok az (GHK-6: 397).

Güzelcenem: Güzelce (K.K.4).

Irimdirim: Darmadağın (GHK-6: 444).

Iyırık: Alacakaranlık (GHK-6: 444).

Sabahbudur: Sabahtan beri (GHK-6: 468).

Sabahdan: Yarın (GKAYA: 565).

⁵ *Gıpdı* sözcüğünün Derleme Sözlüğü'nde "gıptı/gıpti: cimri" biçimindeki kullanımları mevcuttur (DS/III: 2051, 2056).

⁶ *Ciddoğma* sözcüğü bazen cümle içinde sıfat görevinde de kullanılabilir.

Edatlar

(Bana) garer: Bana göre (İ.K.2).

Görem: Güya (İ.K.2).

İkilemeler

Pıllık pıllık: Çok telaşlı (GHK-6: 466).

Türlü tevrülü⁷: Başka başka, çeşit çeşit (GHK-6: 480).

Ünlemler

Allāsan: Allahını seversen anlamında yalvarma ünlemi (K.K.3).

Kalıp Sözcükler

Ayahlaran: Ayaklarına kapanayım anlamında söz (İ.K.2).

Gorbagor: Sütü bozuk anlamlarına gelen küfür sözü (İ.K.1).

B. Derleme Sözlüğü'nde Bulunmasına Rağmen Anlamları Eksik veya Farklı Verilen Kelimeler

İsimler

Anik: Ekşimemiş hamur (DS/I: 273).

Atkulağı: (bot.). Kuzukulağına benzeyen ekşimsi bir bitki (DS/I: 370) (GHK-6: 386).

Avara: Kasım ayı (DS/I: 376-377) (İ.K.1).

Beye: Vücuttaki iz, ben (DS/I: 647) (K.K.14).

Bökelek: Kaynar su (DS/I: ?) (GHK-6: 393).

Buli: (bot.). Cıvciv (DS/I: 789) (GHK-6: 393).

Ceğet: Eylül ayı (DS/II: 875) (İ.K.1).

Cıngıl: Çan (DS/II: 921) (İ.K.1).

Çaşut⁸: (bot.). Üzüm (DS/II: 1086) (GHK-6: 400).

Erfene: Masrafları ortak paylaşılan ziyafet (DS/VI: 4499) (İ.K.1).

Gejgere: Hayvan gübresi taşımaya yarayan tahta kasa (DS/III: 1971, 1961) (İ.K.2).

Gıgırt: Kancalı odun, omuzluk (DS/III: 2036) (İ.K.2).

Ğıldık: Koyun, keçi gübresi (DS/III: 2041) (İ.K.2).

Ğılla: (bot.) Gelincik çiçeği (DS/III: 2043) (İ.K.1).

Ğırtıl: Otlak ücreti (DS/III: 2061) (K.K.11).

Ğıle: (zoo.). Dana (DS/III: 2041) (K.K.6).

⁷ Bu ikilemenin Derleme Sözlüğü'nde "türlü tevrü: çeşitli renk" biçiminde farklı bir çeşidi mevcuttur (DS/V: 4016).

⁸ Derleme Sözlüğü'nde bu sözcüğe anlam ve şekil yönünden benzeyen "çaşıt: üzüm" sözcüğü mevcuttur (DS/1085).

Gili: (*zoo.*) Buzağı (DS/III: 2077) **(K.K.13)**.

Gılla: (*bot.*) 1. Gelincik çiçeği; 2. Kızamık bitkisinin meyveleri (DS/III: 2043) **(K.K.6)**

Gudi: Küçük kül (DS/III: 2188) **(K.K.14)**.

Hargos: Evlekler arasındaki ark (DS/III: 2288) **(K.K.14)**.

Moz: (*zoo.*) Kan emici bir sinek, büve, büvelek (DS/IV: 3213) **(K.K.3)**.

Tembelit: Kervanda katırcıların özel eşyasını taşıyan at (DS/V: 3879) **(GKAYA: 3876, 3879)**.

Yöreme: Değirmende biriken un kalıntısı (DS/VI: 4311) **(İ.K.2)**.

Fiiller

Çarlanmak: Evli kadınların, büyüklerin ve erkeklerin yanında başörtülerini ağızlarını kapatacak şekilde bağlaması (DS/II: 1082) **(GHK-6: 400)**.

Didmek: Karıştırmak, yünü gevşetip açmak (DS/II: 1482) **(İ.K.2)**.

Şıtanmak: Birisine güvenmek (DS/V: 3775) **(K.K.14)**.

Sıfatlar

Düdüç: Asık suratlı, somurtkan (DS/II: 1617) **(GHK-6: 411)**.

Pat: Şişman ve hantal (kadın) (DS/V: 3408) **(GHK-6: 465)**.

Şelte: Şişman (DS/V: 3761) **(GHK-6: 474)**.

Terkeş: Şaşlı (DS/V: 3893) **(GHK-6: 478)**.

İkilemeler

Ecük cücük: Çoluk çocuk (DS/III: 1663) **(İ.K.1)**.

Ünlemler

Yuha: İnekleri kovalarken kullanılan ünlem (DS/VI: 4315) **(K.K.5)**.

C. Derleme Sözlüğü'nde Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarındaki Anlamı ve Şekliyle Kullanılmasına Rağmen Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarına Ait Olduğu Belirtilmeyen Kelimeler

İsimler

Balak: Ayı yavrusu (DS/I: 497-498) **(İ.K.2)**.

Cağ: Örgü şişi (DS/II: 842) **(K.K.5)**.

Calhama: Sulandırılmış yoğurt, ayran (DS/II: 851, 1057) **(İ.K.1)**.

Camuş: Camız, manda (DS/VI: 4471) **(K.K.3)**.

Cecim: Bir çeşit kilim (DS/II: 873) **(İ.K.2)**.

Cırbit: Çapak (DS/II: 926, 984) **(İ.K.1)**.

Cızlavut: Bir çeşit lastik ayakkabı türü (DS/VI: 4474) **(K.K.14)**.

Culluh: (*bot.*) Hindi (DS/II: 1014) **(GHK-6: 398)**.

Çar: Çarşaf (DS/II: 859, 1079) **(K.K.5)**.

- Çit:** Başörtüsü, yazma (DS/II: 1240) (İ.K.2).
- Dıbir:** Makat, popo (DS/II: 1449) (GHK-6: 408).
- Eşgere:** Açık, aşikâr (DS/III: 1791, 1793) (İ.K.2).
- Foturaf:** Fotoğraf (DS/VI: 4507) (K.K.5).
- Ġabala:** Götürü/toptan iş almak, götürü/toptan pazarlık (DS/III: 1882) (İ.K.2).
- Gaga:** Çocuk dilinde meyve ve kuru yemiş (DS/III: 1892) (K.K.14)
- Gavar:** Bahçe ve tarla sulamak için su arkından açılan ağız (DS/III: 1937, 2009) (İ.K.1).
- Ġayış:** Kayış, kemer (DS/III: 1946) (K.K.4).
- Gırgal:** Öküz ve ineklerin boğazına takılan ağaç halka (DS/III: 2056) (GKA-YA: 504).
- Gırnap:** Küçük ince ip, sicim (DS/III: 2060) (K.K.12).
- Gogof:** Yeşil kabuğundan ayrılmış ceviz (DS/III: 2094) (GKAYA: 494).
- Ġurut⁹:** Piramit şeklinde kurutulmuş yoğurt (DS/III: 2201) (K.K.14).
- Güllap:** Kapı sürgüsü, menteşe (DS/III: 2192, 2219) (İ.K.1).
- Günnükçü:** Gündelikçi, gündelikle çalışan işçi (DS/III: 2230) (K.K.4).
- Haşa:** Büyük çuval (DS/III: 2301) (İ.K.1).
- Hoho:** Çocukları korkutmak için kullanılır, canavar, hortlak, yaratık (DS/III: 2394-2395) (İ.K.2).
- Kurun:** Arı kovanı (DS/IV: 3013) (K.K.3).
- Sürgüç:** Yerleri silmeye yarayan bez parçası, bulaşık bezi, paçavra (DS/V: 3722) (GHK-6: 473).
- Tekmük:** Tekme (DS/V: 3868) (K.K.5).
- Tentene:** Dantel (DS/V: 3883) (İ.K.2).
- Toruk:** Yeni yetişen çam ağacı fidanı (DS/V: 3972) (K.K.5).
- Yandak:** (*bot.*) Kökü çok yayılan dikenli bir ot (DS/VI: 4165) (GHK-6: 483).

Fiiller

- Doluhmah :** Ağlayacak duruma gelmek (DS/II: 1547) (İ.K.2).
- Göresmek:** Göreceği gelmek, özlemek (DS/III: 2159-2160) (İ.K.2).
- Sıvarmak:** Sulamak (DS/V: 3624) (GHK-6: 471)
- Şoşartmak:** Abartmak (DS/V: 3794) (K.K.14).
- Zehlenmek:** Alay etmek (DS/VI: 4358-4359) (İ.K.2).

Sıfatlar

- Acuh¹⁰:** Azıcık, biraz, pek az (DS/I: 41, 55) (K.K.5).

⁹ Sözcüğün anlam ve şekil yönünden benzeri Derleme Sözlüğü'nde: "kurut: kurutulmuş süzme yoğurt" şeklinde mevcuttur (DS/IV: 3013).

- Bi pırtık**¹¹: Bir parça, küçücük (DS/I: 697) (İ.K.2).
Cıbiz: Kel (DS/II: 893) (İ.K.2).
Cıcık: Yeni, güzel (DS/II:894) (K.K.14).
Gezgüç: Çok gezen (kimse) (DS/III: 2019-2020, 2023) (GHK-6: 426).
Darış: Geniş olmayan, dar (DS/II: 1371) (İ.K.3).
Dıravacı: Yalancı, palavracı, ağzı kalabalık, yüze gülen (DS/II: 1467) (GHK-6: 408).
Eke: Çok bilen, her işe karışan, çok konuşan (DS/III: 1692) (İ.K.1).
Gırgıt: Cimri (DS/III: 2056) (İ.K.1).
Guzzik: Kambur (DS/III: 2205, 2238) (İ.K.2).
Mitil: Tandır örtüsü (DS/VI: 4599) (K.K.5).
Yeylik: Hafif (İ.K.2).

Zarflar

- Allâlem**: Galiba, herhalde, zannedersen (DS/I: 224) (İ.K.2).
Bıldır: Geçmiş, yıl, geçen sene, bir yıl önce (DS/VI: 4459) (İ.K.1).
Düneyin: Bir gün evvel, birkaç gün evvel, dün (DS/II: 1630-1631) (K.K.14).
Üstencilik: Üstelik (DS/VI: 4077-4078) (İ.K.1).

Edatlar

- Deyha**: İşte, orada (DS/II: 1446, 1326-1327) (İ.K.2).

Sonuç

Çalışmada Anadolu'nun önemli Türkmen yurdu merkezlerinden Gümüşhane¹² ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne söz varlığı katkısı sağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede Derleme Sözlüğü'ne 212 söz varlığı katkısı sağlanmıştır. Bunlar içinde özellikle bitki ve hayvanlarla ilgili katkı sağlanan söz varlığı sayısı fazladır. Ayrıca Gümüşhane'de yaşayan eski Türkçe kökenli kelimelerin birçoğunu kullanmaya hâlâ devam eden Gümüşhane yöresi, Türkiye Türkçesi ağızları açısından önemli bir yöredir. Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarında önemli miktarda Türkçe kelimenin yer alması ağız-etnik köken, ağız-coğrafya ve ağız-kültür ilişkisinin bir sonucu olmalıdır.

¹⁰ *Acuh* sözcüğü cümle içinde kullanım alanına göre Miktar zarfı olarak da kullanılabilir. Dir.

¹¹ *Bi pırtık* sözcüğü cümle içinde kullanım alanına göre Miktar zarfı olarak da kullanılabilir. Dir.

¹² 1516 ve 1530 tarihli mufassal tahrir defterlerine göre Kelkit başta olmak üzere birçok yaylak ve kışlağı olan bölgede Türkmen aşiretlerinin yerleşip birçok köye isimlerini verdikleri görülmektedir (Gül, 2016: 216). Aşağı Dere'nin özellikle Torul'a kadarki kısmıyla Kürtün-Tirebolu hattı sürekli el değiştiren veya el değiştirmeye uygun olan bir bölümdü. Bu sebeple de kontrolü zor bir bölgeydi. Nitekim Karadeniz'in hem batısına hem de doğusuna ilk yerleşen Çepni Türkleri buralara da yerleşmişlerdi (Tozlu, 2016: 475).

Yöre ağzıyla ilgili elde edilen söz varlığından hareketle harflerin kullanımına, kelimelerin telaffuzuna, ses ve şekil bilgisi özelliklerine bakacak olursak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında ilerici tam benzeşmenin olduğu örnekler mevcuttur: “günnükçü (günlükçü)” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağız kelimelerinde Türkiye Türkçesinde kullanılan ‘p, ç, t, k’ harflerinin kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu farketmeksizin ‘b, c, d, g’ harfleriyle yer değiştirerek kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir: “calhama, did-, gayış, daşanalık” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında Türkiye Türkçesinde hayatını devam ettiren yabancı kökenli kelimelerin şekil değişikliğine uğratılarak kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir: “foturaf (fotoğraf)” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında, Türkiye Türkçesinde yabancı dillere ait sözcüklerin ve Türkçe sözcüklerin birleşimi sonucu oluşan birleşik sözcüklerin şekil değişikliğine uğramış örnekleri tespit edilmiştir: “ğay-faltı (kahvaltı)” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında çok fazla sızıcılışma (k ~ h değişimi) örneği tespit edilmiştir: “doluḥ- (doluk-), acuh (acuk), calhama (çal-kama), yalaşuh (bulaşık)” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında ünlü uzamasının olduğu kelimeler mevcuttur: “allâlem, allâsan” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarına ait söz varlığı içinde, Derleme Sözlüğü vasıtasıyla yazılı metne de aktarabileceğimiz ‘j’ sesi olan kelimeler tespit edilmiştir: “gejgere, gajğa” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında ünsüz ikizleşmesinin olduğu çok sayıda sözcük mevcuttur: “guzzik, cılıp” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında kalınlık-incelik uyumuna uymayan çok sayıda kelime bulunmaktadır: “bi pırtık, guzzik, gudi, finfirik, gayle” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında yuvarlaklaşmanın çok sayıda örneği mevcuttur: “ecük cücük, acuh, tekmük, camuş” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında düşme eğilimindeki akıcı “r” ünsüzünün düştüğü kelimeler bulunmaktadır: “bi pırtık, bitevir” vb.
- Gümüşhane yöresi ağzlarında standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan Farsça kökenli bir söz tespit edilmiştir: “gorbagor (gür-be-gür)”.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında Türkiye’nin birçok yöresel ağzında eşitlik eki olarak kullanıldığı görülen “-cAnAm” eki tespit edilmiştir: “güzelcenem (güzelce)” vb.
- Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında Arapça kökenli bazı kelimelerin Türkçeleştirilmeye çalışıldığı örnekler görülmektedir: “gayle (gaile)” vb.
- Tarama Sözlüğü’nde “bizden yeğler (bizden iyiler): cin, peri” ve “sıvarmak: sulamak, su vermek” şeklinde geçen sözcükler, Gümüşhane ili ve yöresi ağzlarında “bizden yeniler: cinler, periler” ve “sıvarmak: sulamak” şekillerinde kullanımını devam ettirmektedir.

➤ Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarında “düneyin, üstencelik, boynuk, darış” gibi standart Türkiye Türkçesindeki kullanımına yakın olan kelimelerin daha önce görülmemiş ekler olarak kullanıldıkları görülmüştür.

➤ Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarında, kelime içinde “ç ~ ş” değişimi olan sözcük tespit edilmiştir: “köçe (köşe).”

➤ Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarında “gXç” fiilden isim yapım ekinin eklenmesiyle oluşan yöresel sözcük tespit edilmiştir: “sür-güç (yerleri silmeye yarayan bez).”

Çalışmada elde edilen söz varlığının adedini belirten ayrıntılı tablo aşağıdaki gibidir:

Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları	İsim	Fiil	Sıfat	Zarf	Edat	İkileme	Ünlem	Kalıp Söz
Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelimeler	76	15	22	7	2	2	1	2
Derleme Sözlüğü'nde Bulunmasına Rağmen Anlamları Eksik veya Farklı Verilen Kelimeler	23	3	4	-	-	1	1	-
Derleme Sözlüğü'nde Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarındaki Anlamıyla Kullanılmasına Rağmen Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızlarına Ait Olduğu Belirtilmeyen Kelimeler	31	5	12	4	1	-	-	-
Toplam	130	23	38	11	3	3	2	2
Genel Toplam	212 adet.							

Tablodan görüleceği üzere Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne 212 kelimelik söz varlığı katkısı sağlanmıştır. Bu sayı, hem Gümüşhane ağızları hem de Derleme Sözlüğü açısından önemli bir kazançtır.

Tabloya bakıldığı zaman Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarından, Derleme Sözlüğü'ne en çok katkının 130 sözcükle “İsimler” sözcük türünden olduğu görülmektedir. Yine tablodan görüleceği üzere daha önce Derleme Sözlüğü'nde tespit edilemeyen 76 isim türünde sözcüğün Derleme Sözlüğü'ne katkı olarak sunulduğu aşikârdır. Bunu daha önce Derleme Sözlüğü'nde yer almayan 22 sıfat türünde sözcük ve 15 fiil türünde sözcük takip etmektedir. Genel toplama bakıldığı zaman ise daha önce Derleme Sözlüğü'nde yer almayan 127 sözcük, Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne katkı olarak sunulmuştur. Bu durum, hem Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarının Derleme Sözlüğü'nde yeterince temsil edilemediğini hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilemeyen birçok söz varlığının olduğunu gösterir. Yine tabloya bakılırsa 32 sözcük türünün daha önce Derleme Sözlüğü'nde yer almasına karşın, Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarındaki anlamlarıyla kullanılmadıkları görülmüştür.

Bu durum, Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan benzer sözcüklerin ayrı anlamlarla yaşamını sürdürdüğü gerçeğini ortaya koyması açısından önemlidir. Son olarak tabloya bakılacak olursa, 53 sözcük türünün ise Derleme Sözlüğü'nde Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarındaki anlamıyla kullanılmalarına rağmen Gümüşhane ili ve yöresi ağızlarına ait olduklarının belirtilmemiş oldukları görülecektir. Derleme Sözlüğü'nde yer alan sözcüklerin başka il, ilçe ve köylerde sorgulanmaları bu sözcüklerin farklı bölgelerdeki durumlarını aydınlatılabilir. Tablo tüm bu sonuçları ortaya koymaktadır.

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ā: Uzun a

h: Katı, sızıcı, ötümlü, hırıltılı art damak ünsüzü

ġ: Art ünlülerle hece kuran, katı, patlayıcı, ötümlü art damak ünsüzü

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

Akar, Ali (2012). Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1, Sayı:2, s.41-43.

bot. : Botanik

Bulut, Serdar (2013). Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1, Winter, s.1129-1149.

Coşar, A. Mevhibe (2016). Gümüşhane Ağzından Derlenmiş Deyimler Üzerine, *Mavi Atlas*, 6/2016, s.1-17.

Demir, Nurettin (2002). Ağız Terimi Üzerine, *Türkbilig*, 4, s.105-116.

DS/I: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DS/II: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 2. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DS/III: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 3. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DS/IV: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 4. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DS/V: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 5. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DS/VI: Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 6. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erdem, Mehmet Dursun (2013). Ağız Sözlükçülüğü Üzerine, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/95, s.95-102.

GHK-5: Ülker, T.; Yılmaz, N.; Kazancı, Ş. ve Doğru, E. (2011). *Gümüşhane Halk Kültürü-6*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.

- GHK-6:** Ülker, T.; Yılmaz, N.; Kazancı, Ş. ve Doğru, E. (2011). *Gümüşhane Halk Kültürü-6*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.
- GKAYA:** San, Sabri Özcan (1990). *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız (2009). Necati Demir-Özkan Aydoğdu, Giresun İli ve Yöresi Ağızları (Tarih-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük), Giresun: Giresun Valiliği Yayınları, 702 s. ISBN: 978-605-378-026-7, *Karadeniz Araştırmaları*, S.21, Bahar, s.153-155.
- Gül, Abdülkadir (2016). Kelkit Kazasının İskân ve Demografik Yapısı, (Ed. Bayram Nazır ve Kemal Saylan), *Gümüşhane Tarihi İçinde* (s.204-231), Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kara, Mehmet Akif (2017). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Uygulamaları: Gümüşhane Örneği, *Jass Studies - International Journal of Social Science*, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7426>, Number: 63, Winter II, p.561-574.
- Karahan, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçükbalı, Fatih Numan (2016). Bozkır (Konya) Ağzından "Derleme Sözlüğü"ne Katkılar, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, s.643-658.
- Nazır, B. ve Saylan, K. (Editörler) (2016). *Gümüşhane Kültürü*, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- San, Sabri Özcan (1990). *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tekin, F. ve Cantürk, S. (2014). Giresun ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar, *Diyalektolog*, Kış, Sayı: 9, s.33-46.
- Tozlu, Selahattin (2016). Gümüşhane Adı Hakkında, (Ed. Bayram Nazır ve Kemal Saylan), *Gümüşhane Tarihi İçinde* (s.473-501), Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Tuncel, Metin (1996). Gümüşhane, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 14, s.273-276.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ülker, T.; Yılmaz, N.; Kazancı, Ş. ve Doğru, E. (2011a). *Gümüşhane Halk Kültürü-1*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Ülker, T.; Yılmaz, N.; Kazancı, Ş. ve Doğru, E. (2011b). *Gümüşhane Halk Kültürü-2*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Ülker, T.; Yılmaz, N.; Kazancı, Ş. ve Doğru, E. (2011c). *Gümüşhane Halk Kültürü-3*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Ülker, T.; Yılmaz, N.; Kazancı, Ş. ve Doğru, E. (2011d). *Gümüşhane Halk Kültürü-4*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.

Ünlü, Eren (2015). Gümüşhane İli Şiran ve Köse İlçeleri Ağzı, (Danışman: Doç. Dr. Serdar Yavuz), Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

vb. : Ve benzeri

Yavuz, S. ve Telli, B. (2013). İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/3, s.376-402.

Zaman, M. (2000). Gümüşhane İlinin Turizm Potansiyeli, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6 (4), s.209-236.

Zaman, M. ve Doğanay, S. (2000). Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Gümüşhane, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6 (3), s.245-285.

zoo. : Zooloji

İnternet Kaynakları

<https://forum.donanimhaber.com/gumushane-kelkit-yoresel-sozcukleri-ilgi-cekici--33378890>

<https://kelkitkoyleri.wordpress.com/2013/10/08/gumushane-sivesi-alfebaatik-sira/>

http://www.argoca.com/Kategori:G%C3%BCm%C3%BC%C5%9Fhane_s%C3%B6z%C3%BCl%C4%9F%C3%BC

Kaynak Kişiler

- 1. Kaynak Kişi:** Nebahat Mallı – Doğum Tarihi: 1971 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Beydere Köyü-Şiran / Gümüşhane
- 2. Kaynak Kişi:** Hanife Yeniçeri – Doğum Tarihi: 1933 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Aşağı Duruçay Köyü-Şiran / Gümüşhane
- 3. Kaynak Kişi:** Mediha Çakır – Doğum Tarihi: 1947 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Arılı Köyü-Torul / Gümüşhane
- 4. Kaynak Kişi:** Mehmet Kara – Doğum Tarihi: 1950 – Meslek: Hayvancılık-Emekli – Derleme Yeri: Sapmaz Köyü-Kürtün / Gümüşhane
- 5. Kaynak Kişi:** Hatice Kara – Doğum Tarihi: 1950 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Sapmaz Köyü-Kürtün / Gümüşhane
- 6. Kaynak Kişi:** Elmas Bayrak – Doğum Tarihi: 1957 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Elmaçukuru Köyü-Şiran / Gümüşhane
- 7. Kaynak Kişi:** Hacı Kadın Kara – Doğum Tarihi: 1945 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Sapmaz Köyü-Kürtün / Gümüşhane
- 8. Kaynak Kişi:** Ahmet Demir – Doğum Tarihi: 1945 – Meslek: Çiftçi – Derleme Yeri: Subaşı Köyü-Köse / Gümüşhane
- 9. Kaynak Kişi:** Zülhami Şahin – Doğum Tarihi: 1961 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Bizgili Köyü-Köse / Gümüşhane
- 10. Kaynak Kişi:** Niyazi Bal – Doğum Tarihi: 1924 – Meslek: Emekli öğretmen – Derleme Yeri: Kırıntı Köyü-Şiran / Gümüşhane
- 11. Kaynak Kişi:** Mevlüt Can – Doğum Tarihi: 1966 – Meslek: Çiftçi – Derleme Yeri: Balıklı Köyü-Kelkit / Gümüşhane
- 13. Kaynak Kişi:** Hacı Bayram Çiçek – Doğum Tarihi: 1913 – Meslek: Emekli işçi – Derleme Yeri: Köse / Gümüşhane

Serdar Bulut

14. Kaynak Kişi: Hüseyin Taşkın – Doğum Tarihi: 1938 – Meslek: Emekli işçi – Derleme Yeri: Gültepe Köyü-Kelkit / Gümüşhane

15. Kaynak Kişi: Halide Ergün – Doğum Tarihi: 1940 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Çamlıköy Köyü-Merkez / Gümüşhane